

Наталія Бамбурак,

кандидат психологічних наук, доцент,
Львівський державний університет внутрішніх справ

МОДЕЛЮВАННЯ Я-КОНЦЕПЦІЇ ПРОФЕСІОНАЛА

У статті аналізуються роботи присвячені вивченню професійного становлення та структури професійної Я-концепції особистості. Запропоновано вихідну психологічну модель Я-концепції особистості професіонала, складовими частинами якої є позитивна комунікативна установка та властивості особистості, позитивні соціально-психологічні орієнтації, інтернальний рівень суб'єктивного контролю та аксіологічно-творчий блок.

Ключові слова: професійна Я-концепція, модель Я-концепції, професійна діяльність, професіонал.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Питання особистісного розвитку професіонала, зокрема його суб'єктивного формування готовності до майбутньої професійної діяльності, є найбільш важливими в теорії і практиці вдосконалення діяльності сучасного вищого навчального закладу. Адже в процесі навчання відбувається освоєння професії, визначається життєва і світоглядна позиції молодого людини, виробляються індивідуалізовані способи діяльності та форми поведінки, спілкування. Особистість, мотивована прагненням відкрити остаточну істину свого існування, намагається здобути ті елементи універсального знання, які сприятимуть розгортанню, структуруванню та реалізації власних перспектив щодо культурного вдосконалення актуального соціуму та власного Я. У зв'язку з цим зацентровується потреба у висококваліфікованих працівниках, здатних організувати та зреалізувати завдання професійної діяльності. У професійному становленні особистості виступає його Я-концепція, котра сприяє формуванню власної моделі професіонала у складних життєвих ситуаціях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Результати аналізу наукової літератури свідчать про відсутність єдності у визначенні структури Я-концепції професіонала. Ґрунтовні праці у системі дослідження самосвідомості особистості, формування Я-концепції особистості в різних сферах професійної діяльності належать І. Кону, В. Століну, М. Боришевському, М. Савчин [1], Р. Бернсу тощо. Зокрема, психологічні вчення про особливості розвитку професійної Я-концепції особистості спостерігаються в працях К. Абульханової-Славської [2], В. Агапова, М. Васильця [3], А. Деркача [4], О. Бодальова, І. Кулікова, Р. Кричевського, В. Маркіна, С. Мурашко, Л. Рудкевич, М. Федотової, Л. Топцій, І. Шейнյук, А. Каїмова.

Побудова моделі Я-концепції професіонала, на нашу думку, має значимість: по-перше, для глибинного пізнання власного Я; по-друге, для пошуку шляхів розв'язання завдань щодо вдосконалення особистісного, професійного розвитку; по-третє, для відкриття ним резервів внутрішнього потенціалу.

Метою статті є створення психологічної моделі Я-концепції професіонала, котра передбачає у своєму змісті особистісно-професійне становлення аж до повноцінного розвитку рівня професіоналізму як інтегральної психологічної характеристики, що відображає та фіксує відповідність людини до вимог професії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Я-концепція особистості професіонала – складний неперервний процес усвідомлення себе в майбутній професії, що сприяє формуванню власної моделі професіонала, а також як особливе структуроване утворення в психічній реальності людини, яке забезпечує силу, цілісність Я у багатогранному життєвому вирі подій та утворення різноаспектних унікальних Я-диспозицій у соціумі. За таких умов можна констатувати те, що в професійному становленні особистості фахівця його Я-концепція виступає як найвищий рівень продуктивності та уміння

гармонійно поєднувати саморозвиток, самокорекцію власного внутрішнього світу та найближчого довкілля [5–9].

Професійна діяльність – це активність людини, спрямована на перетворення предмета праці з метою отримання результату, який відповідає суспільним і особистісним, матеріальним і духовним потребам. Професійне спілкування як активність особистості, спрямоване на встановлення ефективних взаємовідносин та співробітництва у професійній діяльності. Особистість професіонала – це сукупність психічних якостей, властивостей, станів людини, які забезпечують професійне виконання діяльності та її вдосконалення.

Таким чином, професійне становлення фахівця – складний, безперервний процес проектування особистості. Обізнаність у своїй майбутній спеціальності сприяє розвитку активності індивіда, формуванню особистісної моделі просування до професійних вершин та професійної майстерності. Е. Зеєр виділяє п'ять стадій становлення професіоналізму:

«оптація» (від лат. *optatio* – бажання, вибір) – формування особистісних намірів, усвідомлений вибір професії з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей;

«професійна підготовка» – формування професійної спрямованості й системи професійних знань, умінь і навичок, надбання досвіду теоретичного й практичного вирішення професійних ситуацій і завдань;

«професійна адаптація» – входження в професію, освоєння нової соціальної ролі, професійне самовизначення, формування особистісних і професійних якостей, досвід самостійного виконання професійної діяльності;

«професіоналізація» – становлення професійної позиції, інтеграція особистісних і професійно важливих якостей та вмінь у відносно стійкі професійно значимі утворення, кваліфіковане виконання професійної діяльності;

«професійна майстерність» – повна реалізація, самоздійснення особистості в профдіяльності (здіяння творчо-креативного принципу) на основі інтегральних психологічно-компетентних новоутворень [9; 10].

Отже, у процесі професійного становлення реалізуються уявлення особи про себе та формується її професійна Я-концепція як особистісне новоутворення: відбувається розвиток образу Я (уявлення про себе та оточення); взаємодія Я-концепції з особливостями професії (бачення себе як професіонала); реалізація Я-концепції (закріплюється або модифікується професійна Я-концепція).

З позицій зрілості розвитку дослідження розглядаються не досягнення суб'єктом суспільно прийнятої діяльності, а передумови, умови і фактори, які сприяють досягненню найвищої точки професіоналізму. Зокрема Т. Грішина дозволяє виокремити структуру професійної Я-концепції особистості системою комплексних показників: інтелектуальність (рівень розвитку мисленнєвих операцій, пізнавальних процесів); емоційність (тривожність, стійкість); мотиваційність; соціальна адаптивність (динаміка самооцінки, сформованість соціальних установок, показник соціально-психологічної адаптації та комунікативних якостей) [4; 11].

Такі дослідження спрямовані на отримання дворівневих знань – теоретичного (аналіз, узагальнення, тенденції та закономірності) та емпіричного (передбачає взаємодію дослідника з об'єктом дослідження: проведення експерименту, спостереження, узагальнення, отримання емпіричних фактів для виявлення існуючих зв'язків). Тому в психологічних дослідженнях центральним є психологічний аналіз, на основі якого виявляються психологічні умови і чинники, вибудовуються прогнози, відшуковуються шляхи, способи розвитку особистості та її професіоналізму. Для реалізації даного методу постає необхідність моделювання, що передбачає у своєму змісті особистісно-професійного становлення аж до повноцінного розвитку рівня професіоналізму як інтегральної психологічної характеристики особистості та праці, що відображає і фіксує відповідність людини до вимог

професії [4]. Отже, модель професіонала – «це система об'єктів і знаків, яка відтворює суттєві властивості об'єкта-оригінала – ідеального образу професіонала або еталону особистісно-професійного розвитку» [4, с. 165], що і сприяє творенню індивідуальної професіограми спеціаліста, котра є базою для унікального особистісно-професійного розвитку, адже професіонал найвищого ґатунку – це загалом «продукт одиничного виробництва». Тому професіограма – індивідуальний зріз потенційного у суб'єкта професійної діяльності, його можливості, перспективи, оцінки компенсаційних і не компенсаційних властивостей та висвітлює те, над чим необхідно працювати, щоб досягнути найвищого рівня професіоналізму. У зв'язку з цим на основі проаналізованого вище матеріалу запропонована вихідна психологічна модель Я-концепції особистості професіонала, адже специфіка професійної діяльності залежить від особливостей розвитку Я-концепції особистості фахівця, а саме: професійного покликання, полімотивації, високого рівня духовно-моральних якостей та відповідальності, емпатії, толерантності. Тому в процесі професійної діяльності дана модель буде переростати в індивідуальну професіограму, удосконалюватись та набувати найвищого витка професіоналізму. Якісний та кількісний аналіз змісту особистісно-професійних рис дає змогу виділити такі блоки моделі професіонала:

1. Позитивна комунікативна установка та властивості. Передбачає ставлення до людей у цілому, тенденції, зумовлені життєвим досвідом, установками, властивостями характеру, моральними принципами, стан психічного здоров'я людини, а саме: загальна та професійна комунікативна толерантність, вміння приймати індивідуальність інших людей, відкритість, емпатійність, добродушність, самокритичність. Професіоналу властива природність і невимушеність у роботі з різними категоріями людей, вміння ефективно-конструктивного розв'язання конфліктів, він характеризується соціально-активною позицією в екстремальних ситуаціях, життєрадісний, енергійний, експансивний у міжособистісних відносинах. Динамічність спілкування веде до лідерства й ентузіазму в груповій діяльності, до

самостійного прийняття важливих вирішень актуальних проблем, які забезпечуються абстрактністю мислення, розсудливістю, швидкістю до навчання, що підтверджується стійким високим зв'язком між вербальною культурою та ерудицією.

2. Позитивні соціально-психологічні орієнтації. Уявлення суб'єкта про себе, оцінка, взаємооцінка міжособистісних відносин, емоційно-вольові особливості індивіда. Професіонал повинен володіти емоційною стійкістю, працездатністю, витривалістю, у нього спостерігається висока нормативна поведінка, а саме: усвідомлення та дотримання норм і правил поведінки, стійкість у досягненні мети, ділова спрямованість, спокійність та впевненість у собі та своїй професійній майстерності, розвинений самоконтроль, точність у виконанні соціальних вимог та доведенні справи до логічного завершення. Окрім того, йому властива цілеспрямованість, інтегрованість особистості та висока полімотивація у професійній діяльності, які забезпечуються взаємозалежністю реального Я, ідеального Я, соціального Я, що є підтвердженням партнерських відносин стосовно інших і власною позитивною самооцінкою.

3. Інтернальний рівень суб'єктивного контролю. Значущі успіхи у професійно-особистісній сфері є результатом власних зусиль і досягнень професіонала, уміння контролювати офіційні й неофіційні взаємини з різними прошарками населення. Інтернальність професіонала характеризується великою когнітивною активністю, високим задоволенням працею, соціальною відповідальністю, усвідомленням людиною смислу і цілей життя. Окрім того, інтернально зорієнтовані суб'єкти толерантні, морально стійкі, вольові, відчувають власну гідність та цінність, упевненість, самоповагу, соціальну зрілість, що є запорукою прийняття свого Я.

4. Аксіологічно-творчий блок. Професіонал характеризується умінням створення, збереження та засвоєння професійно-етичних, духовних цінностей. Активне закріплення нових поведінково-вчинкових патернів, відпрацювання умінь самоаналізу професійної діяльності, а також способів вивільнення

власного творчого потенціалу. Відбувається моделювання майбутніх особистісно-професійних цілей, задумів, уміння передбачати, діяти і приймати рішення, осягнення мудрості сенсу свого буття як результат втілення в життя смислової системи особи, що дозволяє визначити, якою мірою людина змогла інтеріоризувати духовні цінності в структуру своєї особистості й використовувати їх для власного духовного самовдосконалення, розвитку внутрішнього потенціалу та професійної майстерності особистості.

Таким чином, виділені блоки моделі Я-концепції особистості професіонала у підсумку з параметрами, критеріями актуалізують професіоналізм як певну гармонізацію кваліфікованої майстерності та духовно-моральних якостей особистості, тобто: «санкціонування» діяльності як сукупність спеціалізованих знань, умінь, навичок, набутих індивідом у процесі навчання у ВНЗ; професійну самосвідомість як систему уявлень про значимість професії. За таких умов самосвідомість вибудовується як професійна самооцінка – ретроспективна (Я як професіонал вчора), актуальна (Я як професіонал сьогодні), потенційна (Я як професіонал завтра), ідеальна (Я як професіонал у майбутньому); цілісне позитивне самооцінювання, визначення своїх досягнень, перспектив, які спричинюють розвиток позитивної Я-концепції. Тому у кваліфікованого працівника з даним рівнем самосвідомості підвищується впевненість у собі, задоволення від обраної професії, зростає спрямованість до самореалізації.

Висновки. На зміст і якісні характеристики професійної самосвідомості професіонала регулятивно впливають індивідуально-особистісні властивості, соціально-психологічні умови діяльності, функціональні обов'язки, професійно-психологічне зорієнтування та мотивація діяльності. Запропонована модель буде переростати в індивідуальну професіограму, сприяючи розвитку професіоналізму за допомогою механізму рефлексії особливостей власного психічного простору та ставлення до Я. Адже усвідомлення себе як креативного спеціаліста спричинює внутрішню узгодженість, цілісність, стійкість у складних життєвих умовах, а відчуття

індивідуальності та неповторності підтримується єдністю досвіду з минулого, переживаннями теперішнього і надіями на майбутнє, неперервність яких породжує його гармонійну Я-концепцію.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку полягають у проведенні комплексного дослідження особливостей, що впливають на характеристики професійної Я-концепції особистості, а також виокремлення системи рівнів, критеріїв та показників для визначення ступеня її розвитку.

Список використаної літератури

1. Савчин, М. В. Предмет психологічного аналізу проблеми моральної свідомості та самосвідомості особистості / М. В. Савчин // Особистість у розбудові відкритого демократичного суспільства в Україні : збірник матеріалів Другої міжнародної науково-практичної конференції. – Дрогобич : Коло, 2005. – С. 87–105.
2. Абульханова-Славская, К. А. Деятельность и психология личности / К. А. Абульханова-Славская. – М. : Наука, 1980. – 335 с.
3. Василец, М. В. Структурный анализ профессиональной Я-концепции студентов-менеджеров / М. В. Василец. – М. : МОСУ, 2003. – 37 с.
4. Деркач, А. А. Акмеология / А. А. Деркач, В. Г. Зызыкин. – СПб. : Питер, 2003. – 256 с.
5. Динамика ценности в социальной работе / Под ред. С. Шадлоу. – Амстердам – Киев, 1996. – 206 с.
6. Петренко, В. Ф. Психосемантика сознания / В. Ф. Петренко. – М. : МГУ, 1988. – 208 с.
7. Петрова, С. М. Я-концепция личности в структуре образования и отношений / С. М. Петрова / Психология и практика. – Т. 4. – Вып. 1. – Ярославль, 1998. – С. 138–139.
8. Платов, К. К. Структура и развитие личности / К. К. Платов. – М. : Наука, 1986. – 255 с.
9. Холстова, Е. И. Профессионализм и духовно-нравственный портрет социального работника / Е. И. Холстова. – М., 1993. – 286 с.
10. Фирсов, М. В. Теория социальной работы : учебное пособие / М. В. Фирсов, Е. Г. Студенова. – М. : ВЛПДОС, 2001. – 432 с.
11. Белинская, А. Б. Основы социальной работы : учеб. пособие / А. Б. Белинская. – М., 2001. – 228 с.

Стаття надійшла до редакції 2.09.2016

Бамбурак Н. М. Моделирование Я-концепции профессионала

В статье анализируются работы посвящённые изучению профессионального становления и структуры профессиональной Я-концепции личности. Предложено исходную психологическую модель Я-концепции личности профессионала, составными частями которой являются положительная коммуникативная установка и свойства личности, положительные социально-психологические ориентации, интернальный уровень субъективного контроля и аксиологическо-творческий блок.

Ключевые слова: профессиональная Я-концепция, модель Я-концепции, профессиональная деятельность, профессионал.

Bamburak N. M. Professional Self-Concept Modelling

The works dedicated to the professional development and professional self-concept structure learning have been analysed in the article. An initial psychological model of self-concept of the professional has been suggested. The suggested model consists of personality features and positive communication orientation, positive social-psychological orientations, internal level of subjective control, axiological and creative bloc.

Keywords: professional self-concept, self-concept model, professional activity, professional.